

A pillangó esete a mézeskaláccsal

Gyűjtsd össze, a *báb* szó milyen jelentéseit ismered! Egyelőre ne olvass tovább, próbáld meg minél többet felidézni... Hány jelentést találtál?

Biztosan eszedbe jutottak a kézzel vagy zsinórral mozgatott bábszínházi figurák, és talán az átalakulással fejlődő rovaroknak az az állapota

is, mielőtt a lárvából felnőtté, például kifejlett pillangóvá válnak. De vajon gondoltál azokra a bábokra is, akiket zsinór nélkül ugyan, mégis irányít felettesük, munkatársuk, házastársuk vagy erőszakos barátjuk? Ők gyenge akaratú emberek, akik nem állnak ki a véleményük mellett, nem

valósítják meg saját szándékaikat. Mindig csupán másoknak engedelmessé válnak, csakúgy, mint a bábszínházi figurák és marionettbábuk az őket kezelő színészeknek.

A rövidke szónak további jelentései is akadnak. Régen a játékbabákat nevezték *bábnak*, *bábunak*. A népnyelv *mézesbábok*nak hívja a mézeskalácsból készült figurákat, amiket mézesbábosok árulnak búcsúban és vásárokon. Ugyanez a szó szerepel *délibáb* szavunkban is, amely a hamisságra, a könnyen szertefoszló érzékcsalódásra utal, akár a Hortobágyon gyakran tapasztalható léghőmérséklet-ingadozástól, akár az álmodozáskor szőtt ábrándképről van szó.

A nyelvvel foglalkozó szakemberek nemcsak a szó jelentéseit gyűjtötték össze szótárakban, hanem azt is kikutatták, mikor jelent meg először a magyarban a *báb* szó. A magyar nyelv írásos emlékeihez fordultak segítségért, vagyis olyan, akár többszáz éves dokumentumokhoz, amelyen magyar szöveg szerepel, vagy magyar is (például a latin vagy a német mellett), és amelyek ennyi idő után is fennmaradtak. Előfordulhat, hogy egy szó már korábban is megjelent a magyar nyelvben, de nem maradt róla bizonyítékunk. Biztosat csak a meglévők alapján mondhatunk. Így a *báb* szóról egyelőre annyit tudunk, hogy több mint ötszáz évvel ezelőtt is használták már: akkor, egy 16. századi munkában *Baab* formában jegyezték le, és a játékbabára utalt. Innen kapta a további évtizedek és évszázadok során új jelentéseit: a mézesbábok, a bábjáték figurái vagy akár a tekebábuk ugyanúgy embereket formáznak, mint a játékbabák. Ma már a mézeskalácsok és a bábjátékok állatalakok is lehetnek, de az eredeti kapcsolatot a szavak között az emberi figura jelentette.

Összefüggés van a bábszínházi és a való élet bábjaira vonatkozó jelentések között is: mindkettőt mások irányítják. Vagyis a másoknak engedelmessé válni olyan élettelen, akarat nélküli tárgyakhoz hasonlítjuk, amelyeket külső behatással lehet mozgatni: a bábokat zsinórral, az embereket szavakkal vagy tettekkel manipulálva. Ezzel a kapcsolattal a szókincsünk bővült is, meg nem is: nem keletkezett új szavunk, de egy új, elvont jelentés, egy új használati kör igen, és ez is fontos változás a nyelvben.

S hogy mi köze a pillangó átmeneti állapotának az emberi figurákhoz vagy az irányításhoz? Első ránézésre azt gondolhatod: semmi. A nyelv azonban ennél összetettebben működik. Mivel a németben és a latinban, amelyek az elmúlt századok során nagy hatással voltak a magyar nyelvre, ugyanazzal a szóval jelölték a rovarbábót, mint a játékbabát és a bábfigurákat, mi is eltanultuk ezt tőlük, s így bővült újabb jelentéssel *báb* szavunk. És egy utolsó érdekesség: *délibáb* szavunk utótagja csupán véletlenül egyezik meg az itt bemutatott szóval. Valójában a *bába* szóból rövidült, ami a népnyelvben a látszólagosságra utal, így például a *bábaszilva* ehetetlen, a *bábakakas* pedig tenyésztésre alkalmatlan.

Úgy érzed, most már mindent tudsz erről a szóról és jelentéseiről? Ha hiszed, ha nem: ez még csak a kezdet! A szó történetét bemutató szótárak tíz különböző, de egymással valahogyan mégis összefüggő jelentést sorolnak fel. Fülelj, tartsd nyitva a szemed, és járj utána, vajon melyek lehetnek még ezek! Jó böngészést kívánunk!

PARAPATICS ANDREA